

## پرده‌کافی جوانی !

بۆ یادی نووسەری رۆنالیست ، بیرمەندی هزرقان " حەسەن قزڵجی ! "



رەشاد- مستەفا سولتانی

نۆکتۆبری ۲۰۱۶ سوید

رێزدار حەسەنی قزڵجی، نووسەری رۆنالیست، ژیر بیژ، و بیرمەندی هزرقان و چیرۆک نووس و کوردی زانیکی شارەزا و ، خاوەن بیری چەپ ، سیکۆلار و ئەندیشەمی ئەنترناسیونالیستی بوو . کورتە چیرۆک و بەرھەمە جوان و ناسکەکانی رەنگین و لە بواری ئەدەبی کلاسیکدا داھینەرانی بوو . حەسەن قزڵجی داھینەری لیھاتووی "پرده‌کافی جوانی" بوو . لە نیوان بەرھەمەکانی "گی دی موپاسان" و حەسەن قزڵجی ویک چوونیک ھەیە. حەسەنی قزڵجی کارناس ، لێزان و شارەزای وشەیی کوردی، ئیستیتیک، خالبەندی، رینووس ( ئۆرتوگرافی ) و دیاردەکانی رێزمانی وەک: مۆرفیم ، سینتاکس و فونیم بوو. ئەگەر چی بیر و بوچونی بەلای حیزبی توودەدا شکابوو ، ئەمما لە پلورالیزم ، فرە چەشنی و بیر جیاوازمەکان ریزی گرتووە . ئەندامی کۆمەڵەی ژێ - کاف بوو ، لە زمانی کوردی، فارسی ، تورکی ، بولغاری و عەرەبی فرە شارەزا و بە توانا بوو . لە گەڵ بەرێزان : ھەژار، ھێمن و زەبیحی خزمەتی گەورەیان بە ئەدەبی کلاسیک و زمانی کوردی کرد ، لە گۆفارەکانی جەمھوری کوردستان رەمچەیکە بەرزیان لە بەستینی ھونراو شیعەر ، چیرۆک و پەخشانی زمانی کوردی شکاندووە .



جار بدهن وه ناو كوچهى شاران دا ،  
وه عيبره تم كه ن جه بازاران دا ،  
شهريت بو ههر ساعهت مهيلت زياد كه م ،  
خاتر ههر وه عهشق بالاكهت شاد كه م !  
( خانای قوبادی )

سالی ۱۹۱۳ زاینی له گوندی قزلیجی ههریمی بوکان له دایک بووه . سالی ۱۹۴۲ ی زاینی ئەندامی کۆمهلهی ژێ - کاف بووه . سالی ۱۹۸۴ ی زاینی له زیندانی کۆنه پارێزان و حکومهتی توتالیتیری جمهوری سیدارهی ئیسلامی گیانی بهخت کرد . ئەمما کار به دهستان ، ریبهران و حکومهتی سوڤیهت ، نه بو مه رگی جه ناب هه سه نی قزلیجی و نه بو بیرمه ندان و ئازادیخوازانی تر له پوژه ه لاتی ناوه پراست ، که ده ورانیکی دوور و درێژ له سیاسهت و پێبازی سوڤیهت پشتیوانیان کردوه ، هه لویستیکی مروقدۆستانه ، رادیکال ، عه داله تخوازانه و ئیعترازی یان نه گرتوه و ، وه ک جاری جار ان سکوتیان کردووه .

\* \* \* \* \*

زمانی کوردی خۆم فیڕ بووم و له راستیدا گولاله سووره بووم و له سه ر به ردی په ق پروام . هیوادارم خوینه رانی خوشه ویست و زۆر به پێز به چاوی لیبوردون و لوتفه وه هه لسه نگاندن و لیکدانه وه کانم چا و لی بکه ن و ، له کانگای دلمه وه سپاستان ده که م . هه نگ ئاسا ئاره زووی مژینی شیلهی وتاره کانی هه سه ن قزلیجیم و ، له کاتی خویندنه وه ی به ره مه کانی جوړه هه ستیکی نادیارى حورمهت و پێز گرتن دامده گریت . له یادی سه دویه که مین سال پوژی له دایک بوونی نووسه ر ، ته نیا ده توانم



قزلچى له ژيړ چه تری ئالای ولاتی سهربه خوئی کوردستان و ستاتوسی حکومه ته که ی بژیبا ، له ئاستی نووسه رانی تری جیهان وهک : سالتیکوف شچدرین ، عهزیز نسنین، مه لا نه سره دین\* ، یولماز گونای ، عوبید زاکانی، سه مه د بیهره نگی و کی دی موپاسان له ئاستی نیونه ته و بییدا ده ناسرا و نوسراوه کانی به چه ندین زمانی زیندووی جیهان ته رجومه ده کرایه وه . شیخ رهزای تالهبانی له هونراوه و شیعره کانیدا ، په نای بو ئامییری ساتیر بردووه . لازمه بو شیخ سبهینان گورگه خه و -تابلین شیخ عابیده و نانوی به شهو !

## ۲- بواری په خشان :

پیزداران : حه سه نی قزلجی ، ئیبراهیم ئه حمه د\* ، شوکور مسته فا ، پشکو نه جمه دین، فه رهاد شاکه لی ، ریواس ئه حمه د ، عه بدوللا ی حه سه ن زاده ، ناسری حیسامی، عه لئه دین سه ججادی و عه بدولپر حمان زه بیجی له مه یدانی په خشاندا، ره چه یه کی به رزیان شکاندووه . ئاسوی بیر کردنه وه یان سنوره کانی تیپه پراوندووه و خوینه ره له خویندنه وه ی چوپراوه ی میشکیان هه رگیز وه رز وماندوو نابیت . نووسراوه کانی قزلجی به زمانیکی ریگ و پیک ، ره وان، ساده وه ه موار نوسراوه و، هه موویان شه قلی ساتیر و تهوسیان پیوه دیاره . حه سه ن قزلجی زمانه وان و شاره زای هه موو شیوه دیالکته کانی کوردستان بووه و، وهک گه نجینه یه کی زمان، که لکی لی وهر گرتون . سه رجه م نووسراوه کانی به دیالکتی موکریانی نویسه و ، دیالکته کانی هه ورامی ، سنه یی و شاره زوریش له نوسراوکانیدا به رچاو ده که ون . ئه م زمانه وهک جوگه و پووبار به ره و ده ریا ملی ناوه و به هیژ و بلاوینه . شیوه و قالبی نویسی هندی جار به ره و ستیل و دارپشتنی ئیستعاره و ئیشاره هه نگاو ده نییت . قالبه کان نویسینه کانی حه سه ن قزلجیان دیاری نه کردووه ، به لکوو به پیچه وانه وه ، دلسوزی و کاری نووسه ر قالبه کانی دیاری کردووه . قاره مانى داستانی شه هیدی زولمه ، کفن و شور دنی ناوی ، جووتیاریکه ناوی هه باس ه . نووسه ر ئه م قاره مانه، له هه موو کاره ساته تالهبان به شدار ده کات و برسیتی ئه وه نده زوری بو دینیت که ، خوئی له مزگه وتیکدا ده بینیته وه . خادمی مزگه وت ، پرسپاری لیده کا و هانی ده دات مزگه وت به جی بیلیت . ورزیر، له ناچاری مزگه وت جی دلیت و له تاو برسیتی له قه راخ شار گیانی له ده س ده دات . نووسه ر به شیوه یه کی لیزانانه و پسپورانه، قاره مانه که ی تا ئاسوی ئه وسه ر نادیا ری ئومید و هیوا په روه رده ده کات ، به شکم له برسا نه مریت ،

به لām نووسەر به په یامیکی میژوویی، دور له ئاره زوو و مهیل و خواستی خوئی ناچاره قاره مانه کهی بکوژیټ . ئهو مرؤقانه که ویجدانیکی ئاگیان ههیه ، بو تراژیدی مه رگی وه رزیر (هه باس ) فرمیسک له چاوانیان دیته خوار و ههست به په ژاره یه کی بهر فراوان و قوول ده کهن . له پیکه نیینی گه دا قاره مانی داستانه که "حه مه رهش " که رامه تی له لایهن سیسته می تالان که ری جیهانی، داگیرکاران و دهره به گیاه تیه وه بریندارو شکیندراوه . هه سه ن قزلجی له شکلی میټولوژی بو هه ندی له چیرۆکه کانی که لکی وه رگرتوه و خزمه تی گه وه ره ی به فولکلوری کوردیش کردوه .

### ۳- بواری چیرۆک :

سه ر له به ری چیرۆکه کان ، تژی له هیوا و ئومیده و نووسەر ته سکبین نیه . بواری و مهیدانی وته به نرخ و گرانبه هاکانی ، له شیوازی داستان ( ئیپۆس ) ، بو سهرده می ده ورانی فیئودالیزم ده گه رپته وه . ئه گه ر ژیرخانی ئابوری خولقینه ری سه رخانی ئابوریه ، هه سه ن قزلجی ، ئازایانه ، لیها توانه له و بواره دا، چیرۆکی جوان و ناسک و دلگیری به زمانی "دل" نویسه . چیرۆکه کان خوئیان له کانالی ئیدئولوژی چینی هه ژار ده بینه وه . له هه لسه نگانندی نووسەر "حیزب و ریکخراو" ئامیری خه باته و له پیناو دهسته بهر کردنی بهرژه وه ند و مافی چینی په نجبه ر ته فسیر و ته رجومه ده کرینه وه . کورته چیرۆک ئامیری دهستی نووسەر بو خه باتی چینایه تی بووه . له چیرۆکی بیهیننه و ناوی مه به ، پیقازه و پروسه ی تیپه ر بوونی کومه لگای کوردستان له فیئودالیزمه وه به ره و سه رمایه داری بانگه واز ده کات . پاسپارده که ی به ساتیریکی پر مانا ، خوینه ر ئاگادار ده کاته وه وه هرس هیئانی قوئاغی دهره به گیاه تی جار ده دات . دوو نووسه ری پایه به رزی کورد ، به ریزان : ئیبراهیم ئه حمه د به نووسین و بلاو کردنه وه ی دوو پرؤمان به ناوی کویره وه ری وژانی گه ل و هه سه ن قزلجی به نووسین و بلاوی کردنه وه پیکه نیینی گه دا و پشکو نه جمه دین به نووسینی "ئه زمون و یاد" ره چه یه کی فره به رزیان له قوئاغی ئه ده بیاتی کوردیدا شکاندوه و خزمه تیکی گه وره یان به زمانی ستانداردی کوردی کردوه . له م چیرۆکه نه دا قزلجی باسی کونه پاریزان ، میمله کان و پارازیته کان و چه وسینه رانی ناو کومه لگای کورده واری ده کات و ، هه لویستی ره وا و میژوویی ده گریت و له به ره م هیئنه ران و خولقینه ران یانی جووتیاران و په نجده ران پشتیوانی ده کا و به خوینه رانی ده ناسینیټ . قزلجی له م ئاخرا نه دا دوو چیرۆکی به ناوه کانی چه کمه ره ق و بیچوه

قەل نوسىۋە . بېچۋە قەل بۇ جىل و بەرگىكۆنە پارىزان و دماگرژەكان تەرخان كراۋە .  
 ھاۋكات لە گەل زىندانى كردنى نووسەر ئەو دوو چىرۆكەيش بزر و گوم بوون .  
 پەيمانى دوولايى ناۋى ھۆنراۋەيەكى قزلبجىه: واسىليوچ گوگول روسيا ( ۱۸۵۲-  
 ۱۸۰۹) ئانتوان چىخوف روسيا ( ۱۹۰۴-۱۸۶۰) گى دومو پاسان فەرانسا ( ۱۸۹۳-۱۸۵۰)  
 كاترىن منسفيلد ئىنگلىزى ، وىليام فالكنەر ئامريكائى ، ئىۋان تورگىئوف روسى ،  
 تولستوى روسى ، ماكسىم گوركى روسى ، گابرىل گارسىيا ماركز كولومبىيى ، ئىرنست  
 ھەمىنگۈى ئامريكايى ، خورخە لوئىز بورخس ، عەزىز نسىن توركىيا ، سەمەد بىھەرەنگى  
 ئازربايجان ، ئەحمەد خودا داد كرماشان ، لە بوارى كورته چىرۆك ناۋ بانگيان ھەيە  
 و لە مېژوودا ناسراون . مېژوۋى پۇمان و داستان لە ئوروپا ۳۰ سى سەد سال لە  
 رۆژھەلاتى ناۋەراست لە پېش ترە .

#### ۴- دەۋرى شانۆ :

ھەندى لە نوسراۋەكانى ھەسەنى قزلبجى ، بەرەو سنوورى شانۆگەرى ملىان ناۋە .  
 چەندكەس قسە دەكەن و بىر و باۋرى خۇيان لە لابه لاي وشەكاندا دەر دەپرن . تاج  
 و تەختى كوئىخا ھومەر و خەملى پەموو . نمونەى چاكى مەيدانى شانۆگەرىن .  
 چىرۆكى بېھىنە و ناۋى مەيە ، شىۋازى كومىدى ھەيە وشانۆيەكى سەرکە وتوانەيە .  
 لەم وتارانەدا چارە پەشى ۋەرزىر و ، پېگەى كۆمەلايەتى و ستاتوسى پەنجەران بە  
 شىۋەيەكى سىحرئاۋى ، و بە چاكى شى دەكاتەۋە و سەرنجى بېنەر رادەكېشىت .

#### ۵- كېشەى ژنان و ھەلوئىستى نووسەر :

لە چىرۆكەكانى "تەدىدارى حاجى ، نە خەۋى مزگەوت " و " نووشتەكەى ئامىنە خان"  
 ھەلوئىستى پىزدار ھەسەنى قزلبجى لە جەلەپۆپەدا نىيە و لە جىگەى خۇيدا نىن . كاتىك  
 بۇ بايز قارەمانى داستان ، بە فىل و زمان لووسى حاجى ، ژنى دوۋھەم ( زىبا خانم)  
 لە سابلاغ مارە دەكەن . ژنە شارىيەكە لە پادە بەدەر فەخر و لووت بەرزى بە نىسبەت  
 ژنە گوندىيەكە ( خەزال ) نىشان دەدات و بە چاۋى سووك و تەحقىرەۋە پى دەلئىت  
 ژنە كرمانچ . لە ۋلامى بايزدا ، دەلئىت : خۇ من كاركەر و قەرەۋاش نىم بە ژنە  
 كرمانجەكەت بلى ! ئەگەرچى فەزاي داستانەكە ۋا دەخوازىت ، ئەمما جىگەى خۇى  
 و شىاۋ بوو ، كە لە دەست پەنگىنى ۋەرنج و ئازارى خەزال باسىك كرابا . خەزال

وهك ژن ، پۆلهی پهنج و كاره و له داوینى مهینهت و ژيانى دژوارى گوند پهروهده بووه و ، فهرامۆش كراوه . له چيرۆكى نووشتهكهى ئامينه خان ، نووسهر هيچ ئيشاره و زانياريهك سهبارهت به ئامينه خان به خوینهر نادات و دووره پهريزه . له حالیکدا ئامينه خان كچيكي گهورهساله ، ژيان و گوزه رانى به مانای واقیعی تراژیدیكى له تال تالتر و پراسته وخۆ بوته قوربانى نيزام و سيسته می فیئودالى . له بهرهمهكانى قزلجى ته نیا يهك جار " ژن " قارهمانى داستانهكانه . لهم داستانهدا نووسهر تا رادهيهكى بهر چاو خۆى له خهم ، پهژاره، ناهومیدى، بارى ناله بارى ژيانى ئامينه خان بواردوو و له پراستیدا ههر به جاریک ئامينه خان كه خۆى قارهمانى داستانهكهيه له بير كراوه . ده بوا نووسهر دهرد ، مهینهت ، ههژارى و ههرس هيئانى بارى سايكۆلۆژى ئامينه خان و برينى ساريژ نه بوو و ساريژ نه كراوى باس كردبا و زانيارى كامیلی به خوینهران پيشكesh كردبا . خۆزگه نووسهرانى كورد سهبارهت به تراژیدیای " ئاسكه ون بوهكانى " دهشتى گهرمیان ، كه نزيكهى ههژده كهنيشكى ناسكۆله بوون و ، به عس ئهسیری كردن و له ولاتانى عربى وهك كۆيله فرۆشران و ئیستا ژيانیان تال تر له كهكرهيه، چيرۆكیان نویسا .

## ٦- داگیركاران و ژيانى نووسهر:

بهرژه وهندی و پیلانى زلهیژهكان له سهر قه لآچوى میلههتى كورد و نهمانى كۆمارى كوردستان له مههاباد، جى به جى كرا . حكومهتى پاشايهتى ، فيكرى نوئ و تازه و قه له مى سانسور كردبوو و ، هاو بيرهكان ئیجازهى نو سینیان هه بوو و، بهرهم و نووسینی دژ بيركان به توندی سانسور ده كرا. ئامیرى گیوتین\* بو سهر په پاندنى ئازادىخوازن و دژبیرهكان ئاماده كرا و كهوته كار . به قهولى هيژا و نووسهر كاك فههاد شاكهلى ، كۆمارى مههاباد جوانه مه رگ كرا و ، له وه هه موو ته قه مه نى و چهكه، هيچمان بو نه ماوه ته وه ، ئه م ما بهرهمهكانى هيمن ، هه ژار، زه بيحى و قزلجيمان ههر بو ماونه ته وه . ئازادىخوازن و عداله تخوازن ناچار ده بن، پۆژه لاتی كوردستان جى بیلن و به ره و باشورى كوردستان كۆچ كهن . دواى پوو خانى كۆمارى كوردستان ژيانى نووسهرانى ده و رانى كۆمار، تراژیدیای پر و تزی له مه رگه سات و كاره سات بوو . هه سه نى قزلجى يه كيک له و ئازادىخوازنه يه ، كه ژيانى ئاواره گى به ره و پیری دیت . ناچار ده بیئت بو به پيوه بردنى ژيانى رۆژانه ، تووتنه وانى، كریكارى، چایچى گهرى، وینه گرى، جووتیاری و میرزایی ناو دوكانى

تاجره‌کان بکات . قزلیچی وهک کوردیکی " دیاسپورا " له بولغارستان به‌ره‌می جوانی پیشکەش به‌گەلی کورد کردووہ .

## ۷- نووسەر و گوڤاره‌کان:

هه‌وراز و نشیوی ژیان ، زیندان ، ژیانی ئاسایی ، ئاواره‌گی و هه‌لات هه‌لات ، ژیانی نووسه‌ری دیاری کردووہ و سه‌نگەر و هه‌شارگه‌ی زۆری گوڤاوه . وه‌ر کات ده‌رفه‌تیک و موئه‌تیکی گونجاوی ده‌ست که‌وتوه، بیر و ئه‌ندیشه‌ی له‌ وتاره‌کاندا کۆ کردوه‌ته‌وه و له‌م گوڤارانهدا بلاو بونه‌ته‌وه . کۆری زانیاری کورد ، هه‌لاکه ، نووسه‌ری کورد، به‌یان ، پۆشنبیری نوئ، رینگا، کوردستان، ئاوات، نیشتمان، هیوا، پۆژی نوئ. کاتیک گه‌راوه‌ بو کوردستان له‌ پۆژنامه‌ی خه‌لک ( مردم- ئورگانی ناوه‌ندی حیزبی تووده‌ی ئیران ) وتاری نویسه‌ی و کاری ته‌رجومه‌ی کردووہ.

## ۸- ژیانی ره‌نجبه‌ران و سته‌می توخی نه‌ته‌وایه‌تی :

له‌ سیا ساله‌کان ناسیونالیزی پاون خواز و په‌گه‌ز په‌رستی داگیرکاران ده‌یان لوراند و ئه‌منیه و پولیس ، گیرفان بری هه‌ژارانی کوردستان بوون . ده‌زگای داپلۆسینه‌ری که‌م هاوتا ، په‌نجی شانی ره‌نجبه‌رانی هه‌لده‌لوشی. سیسته‌می سه‌رکوتگه‌ری داگیرکاران، تو‌زقائیکیش له‌ نامه‌ردی و دل به‌ردی خو‌یان نه‌ ده‌بوارد . بئ گومان سته‌می نه‌ته‌وایه‌تی ئازاری میله‌تی کورد ده‌دات ولی بیزاره. میلان کوندیرا\* ۱۹۲۹ زاینی سه‌باره‌ت به‌ زمان ده‌لیت : هه‌وه‌لین هه‌نگاو بو فه‌وتاندن و له‌ ناو بردنی نه‌ته‌وه‌یه‌ک ، سانسور و سپینه‌وه‌ی فه‌ره‌ه‌نگ ، زمان و کولتوریه‌تی . له‌ ئاسۆی بیرو باوری نووسه‌ر گزیر، ئاغا، شیخ ، سه‌ید، به‌گ ، کوپخا له‌ پرۆسه‌ی به‌ره‌م هه‌یناندا نین . ئه‌گه‌ریش هه‌بن فره‌ کز و لاوازن و، وه‌ک میمل له‌ سه‌ر به‌ره‌می په‌نجی شانی کریکاران ، په‌نجده‌ران و وه‌رزیران ده‌ژین . حسین قولی که‌ ژاندرمه‌یه ده‌لیت: من پیاوی حکومه‌تم و، ده‌بی ده‌ستور و فه‌رمانی ده‌وله‌ت به‌جئ بگه‌یه‌نم . له‌ مه‌لای ئاوی که‌ جل و به‌رگی " کوردی " له‌ به‌ر کردووہ، په‌لپ و به‌هانه ده‌گریت، بو جل و به‌رگی " فه‌ره‌نگی " له‌ به‌ر نه‌ کردووہ ؟ پینج تمه‌ن پاره‌ داوا ده‌کات . سی تمه‌ن کۆده‌کریته‌وه و له‌ باتی دووته‌مه‌نه‌که‌ی تر ، له‌ مه‌لا داوا ده‌کات، قورئان بو دایکی مردووی بخوینیت . له‌م دوو په‌سته‌دا ، ئاماژه به‌ دلپه‌قی کاربه‌ده‌ستانی حکومه‌ت و تینه‌گه‌یشته‌ویی ژانداره‌که‌ کراوه و، په‌رده‌ر له‌ سه‌ر ئاستی

به‌رزی سته‌می نه‌ته‌وايه‌تی لا ده‌با . له داستانی چایی دیواخان، خاوه‌ن مال شله‌ژاوه و دل‌ه‌راوکی گرتویه‌تی ، که ره‌نگه ژانداره‌کان له ته‌ویله و ئاخو‌ری ئه‌سپه‌کان ، له ناو کادی‌ن وله کونه‌دیواریک فیشه‌ک قایم که‌ن و بشارنه‌وه . و گیچه‌ل و په‌لپی پی بفرۆشن و فیشه‌که‌کان بدۆزنه‌وه‌و ناچاریان که‌ن تاوانی قورس و جه‌ریمه‌ بده‌ن .

## ۹- لایه‌نگری راسته‌وخۆ له عه‌دل و داد :

کاتیک حکومه‌تی نیروویژ دیاری و خه‌لاتی نوبیل به‌ هیئری کی سینجر وه‌زیری ده‌وه‌وی و لاته‌یه‌گرتوه‌کانی ئامریکا ده‌به‌خشیت ، هاواری نووسه‌ به‌رز ده‌بیته‌وه . ئه‌مه‌ له بارودۆخی‌کدایه‌ که‌ چاوی راست له‌ چاوی چه‌پ، ده‌ستی راست له‌ ده‌ستی چه‌پ و هه‌نگاو له‌ ریگا و قه‌له‌م له‌ کاغه‌ز ده‌ترسیت و ئه‌م هه‌لویسته‌ شه‌هامه‌ت و خۆبه‌خشیی ده‌ویت . پاش شکستی بزووتنه‌وه‌ی کورد له‌ ۱۹۷۵ی هه‌تاوی کی سینجر له‌ دیدار له‌ گه‌ل رۆژنامه‌ه‌وانه‌کانی جیهانیدا وتی: ئی‌مه‌ پشتی کورده‌کانمان به‌ر دا . سیاسه‌تی ئی‌مه‌ به‌رامبه‌ر به‌ کورده‌کان بی‌ ره‌وشتانه‌ بوو . وازمان له‌ کورده‌کان هینا ، تا عیراق ده‌ستی بو‌ لی‌دانی سووریا ئازاد بی‌ت . که‌واسا نووسه‌ر هیئری کیسینجر به‌ شیاوی ئه‌و خه‌لاته‌ نازانی‌ت . نیکسون سه‌رۆک کۆماری ئامریکا داوا له‌ عیراق و ئیران ده‌کات که‌ بزووتنه‌وه‌ی کورد سه‌رکوت و ناکوکییه‌کانی خۆیان چاره‌سه‌ر که‌ن و شو‌رشی کوردیش به‌ "سه‌ره‌تان" ناو ده‌با . قزلجی به‌ توندی ره‌خنه‌ له‌ سیاسه‌تی فه‌رانسا و ئامریکا ده‌گریت . ره‌خنه‌کان له‌ دیالوگی‌کدا که‌ کاراکترکان به‌راز، گورگ، ورچ، چه‌قه‌ل و که‌رویشکه ، باس ده‌کات .

## ۱۰- ته‌رجومه‌ی شاکاره‌کان :

پیزدار هه‌سه‌نی قزلچی ، هه‌ندی له‌ شاکاره‌ جوان و ناسکه‌کانی نووسه‌رانی جیهانی بو‌ سه‌ر زمانی کوردی ته‌رجومه‌ کردوه‌ته‌وه . ته‌رجومه‌کان به‌ره‌و لووتکه‌ به‌رزه‌کانی خه‌یال هه‌نگاو ده‌نین . دوا‌ی ئاوا بوونی کۆماری کوردستان ۱۹۴۶-۱۹۴۷ ی زاینی ده‌نگی ئازادی‌خو‌زانی نرخناس، پووناکبیرانی مرۆقدۆست کپ کرایه‌وه . و له‌و بار و دۆخ و سه‌رده‌م و خوله‌ته‌م و مژاوی و تاریکه‌دا و، له‌ تاراوگه‌ و هه‌نده‌ران دیسان مه‌شخه‌لی پووناکبیری و نوی‌خو‌زی و بیرمه‌ندی هه‌لگرتوه . قزلجی بو‌ پلورالیزم و فره‌چه‌شنی پیزی هه‌یه . ئه‌م سالانه‌ هه‌ندی کتیب له‌ باشوری کوردستان، له‌ لایه‌ن تاقمیک "زپه‌ نووسه‌ر" کال فامانه‌ ته‌رجومه‌ کراوه‌نه‌ته‌وه ، هه‌ر گیز ئه‌مانه‌تداریان



هەرگیز نابیت پیرۆز، تاپۆ و موقەدەس بیّت . لیڤه‌دا لیڤدانه‌وه‌کان و هه‌لسه‌نگاندم ، هەرگیز کهم ریژی به‌ نووسەر نیه .

**یهک ۱:** به‌رهمه‌کانی نووسەر به‌ گشتی سه‌بارەت به‌ رهنجده‌ران و "خۆش نه‌ ژین ه‌کانی دیهاتی کورده‌واری نووساوان . ده‌رده‌کان، برسیتی، نه‌خۆشی و نه‌خوینده‌واری، ئازار و کویره‌وه‌ری رهنجده‌رانی گونده‌کانی کوردستانی زه‌ق کردوه‌ته‌وه‌ و بۆ زۆربه‌یان راسپارده‌ی کۆمه‌لایه‌تی و مرۆقدۆستانه‌ی پیشنیار کردوه‌ . ئایا ژیان و گوزهرانی هه‌ژاران و قه‌راخ نشینه‌کانی شار ، له‌ گه‌ل مه‌ینه‌ت و کویره‌وه‌ری تیکه‌ل نه‌ بووه‌ ؟ ئایا چینی تازه‌ پیگه‌یشتوی بوژوازی به‌ نیسبه‌ت نه‌داران و قه‌راخ نشینه‌کانی شاره‌وه‌، دلۆقان و میهره‌بان بووه‌؟ ئه‌گه‌رچی سه‌نعه‌ت و پیشه‌سازی گه‌وره‌ و په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی بورژوائاسا هه‌یشتا له‌ به‌ستینی شار کز و لاوازه‌، ئه‌مما ناکۆکیه‌کانی ژیان شاری و مه‌ده‌نی له‌ نووسراوه‌کانی قزلجیدا له‌ ئاستیکی به‌رزدا نیه‌ و که‌متر باس کراوه‌ و رهنگی داوه‌ته‌وه‌ . له‌ واقیعه‌دا به‌شی رهنجده‌رانی شار له‌ لایه‌ن نووسه‌ره‌وه‌ زۆر که‌مه‌ . پارادوکسی ناو شار و کیشه‌ که‌له‌که‌به‌وه‌کانی که‌متر باس کردوه‌ . قزلجی له‌ شار ژیاوه‌ و شار ناسه‌ . خودی نووسەر شار به‌ ده‌ری ده‌ستی سیسته‌می بوژوازی ئیرانه‌ که‌ وه‌ک کادریکی په‌ریوه‌ و ئاواره‌، له‌ هه‌ریمی کامیاران گیرساوه‌ته‌وه‌ . ئایا ده‌توانین ئه‌م دیارده‌یه‌ له‌ خانه‌ی رهنجده‌دا پۆل‌به‌ندی که‌ین؟

**دوو ۲:** له‌ چیرۆکی " که‌شکۆلی جادوویی " ئه‌گه‌رچی زۆر بیر و ئه‌ندیشه‌ی پیسکه‌وتووی تیدایه‌ ، ئه‌مما خۆزگه‌ نووسەر له‌ سه‌ر شیواز و قالبی سیمبۆل و هیما داستانه‌که‌ ی نوسیبا . هه‌موو به‌ستین و زه‌مینه‌کان واقیعی و ر‌ئالیستین ، پاشان به‌ره‌و ئه‌فسانه‌ی خورافی هه‌نگاو ده‌نیت . ئایا نووسەر له‌ ئاستیکی به‌رز و شاره‌زایی زماندا نه‌ بووه‌ ، که‌ داستانه‌که‌ له‌ به‌ستینی هیما و سیمبۆلدا مه‌ترح ده‌کات ؟ قاره‌مانی داستانه‌که‌ کورپکی ئازا و ماندوویی نه‌ ناسه‌ که‌ ناوی وه‌یس ه‌ . وه‌یس له‌ تالی ژیان و زه‌حمه‌تی نان به‌ده‌س هه‌ینان وه‌رز، ئاواره‌ و سه‌رگه‌ردان ده‌بیت . پیره‌می‌ردیک چاره‌ی ده‌ردی ده‌کات . که‌شکۆلی جادوویی به‌ وه‌یس ده‌دات . وه‌یس پی وایه‌ و به‌وه‌ قه‌ناعه‌ته‌ گه‌یشتوه‌ که‌ له‌ هه‌موو رهنج و مه‌ینه‌ت و برسیتی رزگاری ده‌کات . ئایا که‌شکۆلی جادوویی ده‌توانی چاره‌ی ده‌ردی ده‌یان میلیون هه‌ژار وه‌ک وه‌یس بکات ؟ ئایا هه‌لویستی نووسەر له‌م چیرۆکه‌دا، عیلمی و لۆژیکه‌ ؟ ئایا نووسەر په‌نای بۆ دیارده‌ی میتولوژی نه‌ بردوه‌ ؟ ئایا بیرى پیشکه‌وتوانه‌ ومودیرن و عیلمی لیڤه‌دا بزر و گوم نیه‌ ؟

**سى ۳ :** له داستانى خەملى پەموو ، نووسەر بە راشكاوى دەور و نەقشى سەيد، شىخ، مەلا، كويخا وگزير كه ئاميرى دەستى بەگ و فيئودالەكانن نيشان دەدات و دژى تاقمى ميمل و بيكاره كه بازرگانيان به ئاين و ئاين زاكانهوه كردووه قسه دەكات. نووسەر به راشكاوى دژى هەلسوكهوتى شىخ، بەگ، مەلا و كويخا بووه و، هەميشه به چاوى گالته، تەوس پەردەى له سەر بير و باورپيان لا بردووه . له يەك كه لامدا نووسەر دژى داب و نەريتي كۆن و دارزيو و خورافى ناو كۆمهلگا يه . به راشكاوى له جووتياران، پالە و پەنجبەران ديفاعى كردووه . سوڤى ناميق قارەمانى چيروكەكه، هەلويسيتيكي ئازايانه دەگرئ و له گفت و قسهدا قەولى بەرخودان دژى چەوسينەران دەدات . ئايا سوڤى ناميق له حاست خاوهن زەوى و دەست و پيوەندەكانى بەرخودان و ئيعترازى كرد؟ لەم پيڤازەدا هيچ شتيك پروون و ديار نيه و قارەمانى داستان، كه له داخان دەهرى بووه پەيمان شكينه و له گفتى پاشگەز بوەتەوه وسكوتى كردووه . بو قارەمانى داستانەكه تۆلهى خۆى نەكردەوه ؟ پەيام و پاسپاردهى ئەم چيروكە ليئ و مژاويه .

**چوار ۴ :** له داستانى عادهتى بازار ، چەوسينەر و خاون كار پيش ئەوهى نهينى و پازەكانى ئاشكرا بيت ، ميرزا و كاتب دەر دەكات . خۆزگە نووسەر واى گونجاندا كه كاتب خۆى دەستى له كار كيشابا و وازى له كارەكه هينابا . پاسپارده و پەيامەكه له جيگاي شياوى خوياندا نين !

**پينج ۵ :** له چيروكى چايى ديواخان ، قارەمانى داستانەكه يەك كاراكتره . ميرزا رەحمان بازرگانه و له شاردا دەژيئ . پله و ستاتوسى كۆمهلايهتى و چينايهتى خۆى نزم دەكاتەوه و دەبئ به ئاغا ميرزا رەحمان و بەرهو ژيانى گوندنشيني ، شار به جى ديئت ولەم پرۆسەيهدا جيگاي چينايهتى خۆى دەگوڤيئ و دەبيته فيئودال . يانى جيگاي چينايهتى خۆى له بورژوازى ناو شارهوه بو فيئودالى ناو ديهاات دەگوڤيئ . به پئ ئوسول ، مەنتيق، قازانج و ئامانجى ئابورى باشتروا بوو جيگوڤكى چين و تويزهكانى ناو كۆمهلگا مەنتيقى و لوژيك بن . مەسەلەن رەحمان ئاغاى فيئودال بەرهو شار پويشتبا و ببوايه به ميرزا رەحمانى بازرگان . ليرهدا بوچونئىكى نا ئاسايى و ئاوهژوو له ستاتوسى بورژوازى بو دەرەبهگايهتى هاتوته ئاراهه . ئەم خەسلەت و عادهتانه له ناو چين و تويزهكانى كۆمهلگا ئاوارته و دەگمەنن . له پيوانه ئابورى و رەوتى گوڤرانى كۆمهلگا ، كوچى فيئودالى دەولەمەند بەرهو شار و هەلبژاردنى شوغلى بازرگانى ئاساييتر، عادى تر و گونجاو تره . چونكوو لافاوى گوڤران، هەميشه ديارده كۆن و بەسەر چوهكان رادهمالئ . ئايا دەكرئ ئەم دياردهيه

له يانهى پخنه دا پۆلبنه ندى بكرىت؟ مهنتىقى بىرهحمى ئابورى به پىچهوانهى ئەم جىگۆركى قسه دهكات و ههلويسىت دهگرىت . دهبوا فيئودالهكه ، بهرهو ژيانى شارى پۆيشتبا و ستاتوسى كۆمهلايهتى و ئابورى خۆى گۆربىيا . له نمونهى چىرۆكى نهديدارى حاجى و نه خهوى مزگهوت . نووسهر سهركهوتوانه رهوتى جىگۆركى چىن و تويزهكان نىشان دهكات . بايز قارهمانى داستانهكه له پىگه و ستاتوسى جووتياريهوه بهرهو دووكاندارى ( ورده بورژوازى ) ناو شار مىلى ناوه و نووسهر ئەم جى گۆركى و كۆچهى شارهزايانه و سهركهوتوانه باس كردوو .

\* \* \* \* \*

كورد يهك نهتهوه و كوردستان يهك نىشتمانە ! ئىمه له ناو ساته تارىكهكانى ميژوودا تىپهپ دهبين . ئايا متمانه به خۆ له مېشكى پووناكبيرانى كورددا ، سهقامگير بووه ؟ داگيركاران تهنيا به چهك و كيميا باران ، كۆچى زۆرهملى ، قهلاچۆ ، زىندان وگازى شىمىيى و له سىداره دان ، شهپ له گهله گهلى كوردا ناكهن ، بهلكوو به ئاميرى ماسمىديا له گهله فه رههنگ ، كولتور و زمانى كوردىش شهپ دهكهن . كوردستان داگير كراوه ، كه وايه سهرخان و ژيىر خانى ئابورى و ههل و مهرجى ميژوويى ئىستاي كوردستان بۆ خهباتى چىنايهتى گونجاو نيه . گهلى كورد ئىستا له قۆناغى شهپى ناوخۆيى چينه جياوازهكانيدا نيه ، بهلكوو له قۆناغى شهپى رزگارى نىشتمانيدا . وهرچه خانى ميژوويى و شنهى گۆران ، پړۆسهيهكى كتوپر نيه . ههندى فاكتر و بنه ماى كۆمهلايهتى له ئاكتيف و پاسيو بوونى روداو هكان دهورىان هيه . به خاترى سكوتى ئازادىخوازان و مرۆقه رادىكالهكان و نه به خاترى سيستمه خراپهكان ، جيهان پره له جهنايهت و بى عهدهالهتى . تهرجومهى شاكارهكانى ئەدهبىياتى جيهان\* بۆ سهر زمانى كوردى ، دهتوانى ، پردى پهيوئى بىت و زمانى كوردى له گهله ئەدهبىياتى جيهانيدا گرى بدات . مرۆف سهرى سورماوه بۆ حهجمى بهرههه مى شاعيرانى كوردستان له حهجمى پهخشانى نووسه رهكان زۆر تره ؟ نووسه رانى تر به رهه مى چاكيان نوسيوه و ، كاتىك به بىرخانهى مېشكم دا چوومه وه ناوه كانىانم وه بىر نه هاته وه . به باوشىكى تژى له خۆشه ويستى بۆ ئەو نووسه رانه هيوادارم دلّمه ند نه بن و دلّنىام له بىر چوونى ناوكانيان له گهوره بىيان كه م ناكاته وه .

تهواو

## زانباری پښوښت :

- 1- ئهحمده خودا داد (۱۹۵۵-۱۸۸۲) يهكهم چيروك نووسى كورده ، له گوندى دينهوهري ناوچهى كرماشان له دايك بووه ، كتښى- روزگار سپاه كارگر- ى نووسيوه كه جهناب عهبدواللهى مهردوخ به ناوى چاره رهشى وهرزير كردووويه به كوردى . سالى ۱۹۲۷ ى زايى بو يهكهم جار به زمانى فارسى له كرماشان چاپ و بلاو كرايهوه . سالى ۱۹۳۰ زايى له لايهن ئهلف - شههري يهوه به زمانى روسى تهرجومه و له مؤسكو بلاو كرايهوه . وسالى ۱۹۳۵ ى زايى ديسان له تاشكهنديش چاپ كرايهوه .
- 2- ئيبراهيم ئهحمده : سهر نووسهري گوڤارى گهلاويژ چهندين چيروكى ئينگليزى به زمانى كوردى تهرجومه كردوه و، له گهلاو كورته چيروكهكانى خوى لهم گوڤارهدا بلاوى كردونهتهوه . ئيبراهيم ئهحمده شيعرى " ياران " كه هى خوى بووه به بونهى له سيډارهدانى قازى موحهمهده و شيعرى " ئهى ناؤميډى " پيره ميډدى به بونهى پوخانى كوڤارى كوردستان له گهلاويژدا بلاو كردوتهوه .
- 3- ساتير : ههمان ئيرونى ، گالته،تهنز و توانجه . كه نووسهر بو دهربرپنى پاسپارده، پهيام و مهبهستهكانى، پهنا بو ئهم گهنجينه هونهريه دهبا.
- 4- ژى - كاف : ريڅراويهكى نهينى ئازاديوخازان و شوږشگيږانى روژهلاتى كوردستان بوو . كه ريزدار و هيژا جهناب عهبدولرهحمان زهبيحى ، له ئاستيكي بهرزدا، ريبهري ئهم ريڅراويهى دهكرد . له ئهساسدا ناوى ريڅراوهكه، كومهلهى ژيانهوهى كوردستان بووه .
- 5-- دياسپورا : وشهيهكى يونانيه و، له جفاك ناسى هاوچهرخدا به پرژ و بلاو بونهوهى جولهكه له جيهاندا، دياسپورا دهلين . پيم وايه ئهم تهعبيره بو كوردى ههندهرانش لوژيك و گونجاوه.
- 6- مهلانسهردين : گهورهترين هونهرمهندي سورياليست بوو . ئيستاش چهند ولات و له وانه: توركياء، ئيران ، كوردستان ، سوريا ، عيراق مهلانسهردين به نووسهري خوڤان دهزانن . ئايا زمانى دايكى مهلا چ بووه و به چ زمانيك قسهى كردوووه ، هيشتا مهعلوم نيه .
- 7- بهريزان: ئيبراهيم يونسى و موحهمهدى قازى دوو وهرگيږى پايلهبهرزى گهلى كورد، شاكاره جوانهكانى ئهدهبياتى جيهانيان بو سهر زمانى " فارسى " تهرجومه كردوتهوه و ، پردى پهيوهندي نيوان كولتور، فرههنگ و زمانه

جیاکانی جیهان بوون . هاو کات خزمهتی گرانبه‌هایان له بواری ته‌رجومه‌دا  
تۆمار کردوووه .

8- ئه‌حمه‌دی خانی ( ۱۶۵۱-۱۷۰۷ زاینی) مه‌م وزین ی نوسیوه که له واقیعدا پمئو  
و ژولیت ی گه‌لی کورده .

9- دوکتور گیوتین : خه‌لکی فه‌رانسا بوو و، ئامییری سه‌ر برینی دروست کرد و  
ته‌نانه‌ت خودی دوکتوریش له‌م ئامیره ترسناکه‌ پرزگاری نه‌ بوو و، سه‌ری خویشی  
په‌راند و داپاچی .

(Satir , Ironi) , Orthography, Globalization, Secularism, Milan Kundera, Diaspora